

УДК 398.831

**THE INFLUENCE OF A LULLABY SONG ON A CHILD'S
CONSCIOUSNESS AND CONSCIOUSNESS.
ONEIRIC AND APOTROPEIC FUNCTIONS
ВПЛИВ КОЛИСКОВОЇ ПІСНІ НА СВІДОМІСТЬ І ПІДСВІДОМІСТЬ ДИТИНИ.
ОНІРИЧНА ТА АПОТРОПЕІЧНА ФУНКЦІЇ**

Marchun O.V./ Марчун О.В.*s. philol.s., as.prof. / к.філол.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-7272-7773

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Volodymyrska, 60, 01033**Київський національний університет імені Тараса Шевченка,**Київ, Володимирська, 60, 01033*

Анотація. У статті представлені результати дослідження текстів колискових пісень які мають особливий вплив на свідомість та підсвідомість дитини. Колискова пісня є жанром народної родинної лірики, багатой на образність та різноманіття мотивів, що яскраво проаналізовано автором статті на прикладах сучасних колискових пісень, які побутують серед українців. Запропоновано класифікацію мотивів колискових пісень за групами, та виявлено особливості прояву функцій колискових пісень, а саме оніричної та апотропеїчної. У дослідженні зроблено висновок, що традиційний незмінний сенс, виражений в образах і словесних колискових формулах, має загальнолюдську цінність і глибоко проникає в культуру.

Ключові слова: фольклор, фольклорний жанр, дитячий фольклор, колискова пісня, онірична функція, апотропеїчна функція, мотив, образ.

Вступ.

Дуже часто музику порівнюють з магією, і однією з її чарівних властивостей є можливість повертати людину в минуле. Спостерігаючи у фільмах спогади про дитинство, ми можемо почути колискову як саундтрек. Якщо не вдається згадати слів, то ліричні мелодії завжди лунають у пам'яті, не даючи забувати про батьківську ніжність, турботу та любов.

Коліскова пісня – ліричний жанр народної поезії, найдавніший жанр фольклору, за універсальністю мови, зумовленістю манери та ситуації виконання, за набором образів та символів займає особливе місце в культурі.

У 2021 році Інститутом іноземних мов Токіо запущено проект «Соціолінгвістичне дослідження мов спадщини та етнічної ідентичності мігрантів», спрямований на вивчення лінгвістичної освіти та формування етнічної ідентичності. Досліджуючи іммігрантські спільноти в Азії, Океанії, Європі та Америці, керівники проекту мають намір виявити фактори, що впливають на збереження та підтримку мігрантами мови та культури своєї рідної країни, незважаючи на зміну поколінь або асиміляцію в вербальних моделях приймаючої країни [1].

У нашому дослідженні колискова пісня – явище особливого пісенного ліричного жанру, популярної народної поезії. Об'єднавши власне колискові сюжетно-побутові пісні, а потім розділивши всі колискові на пісні, що виконуються дорослим для дитини та дитиною для себе.

В останні роки дослідники досить часто зверталися до вивчення поетичних та невербальних засобів колискових, тоді як функціональному навантаженню

жанру не приділяється належної уваги. Функціональний підхід у лінгвістиці стверджує залежність словесної форми від функції, що дозволяє пояснити мовні явища виходячи з їхнього призначення. У функціях колискових пісень проявляється їх ціннісний зміст і традиційний незмінний зміст. Безперечно, що першою та основною функцією колискової пісні є функції заспокоєння та засинання. У роботах з вивчення педагогічного потенціалу колискових виділяються виховна, пізнавальна, естетична, оздоровча, функції, а мета цієї статті зосередитися та проаналізувати оніричну та апотропеїчну функції.

Основний текст.

Записи й дослідження української колискової пісні мають давню традицію – від перших записів «Русалки Дністрової» (1837) до сучасних досліджень В. Бойка, Г. Довженок, В. Головіна, Т. Дмитрієвої, Т. Шумади, О. Федаса тощо. Так, в українській філологічній науці ще в романтичний період, тобто у перших десятиліттях ХІХ ст., зародилися наукові ідеї, які за своїм семантичним наповненням відповідають загальноєвропейським культурно-історичним вимогам, а інколи й перевершують їх, що свідчить про видатні заслуги українських фольклористів та етнографів на терені вивчення скарбниць народної мудрості. Найвидатнішими виразниками цих ідей уже були відомі українські фольклористи-етнографи М. Максимович, О. Бодяньський, П. Куліш і М. Костомаров, М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький, О. Шухевич.

1849 р. М. Максимович видав збірку, у якій чи не вперше вмістив 20 зразків колисанок із зауваженням, що вони «уперше западають в душу немовляти і надають їй першого музичного настрою. Деякі з цих пісень можна визнати безпосереднім вираженням самої матері, інші складені нянями» [8]. Ураховуючи, що збірка складалася із двох частин: «Українські думи» та «Пісні колискові та материнські», можна зробити висновок, що й атрибуція колискових пісень як окремого жанру фольклору (щоправда, не з'ясовано, якого – родинно-побутового чи дитячого) належить саме М. Максимовичу.

М. Левицький присвятив одну зі своїх праць (1888) такому феномену дитячого фольклору, як т. зв. смертні колискові пісні, які вважав свідченням первинного народного раціоналізму та служили аргументом на користь відсутності в селянства морально-етичних норм. Відкидаючи такий погляд, М. Левицький пише: «Що народ любить і цінує дітей – це вже доводиться тим, що він присвятив їм цілу особливу поезію». Зібраний матеріал (15 колискових) дав йому змогу зробити полемічний висновок: «Якби хтось із здивованих культурних людей хоча б на нетривалий час спробував би, як зветься, влізти в мужицьку шкуру, то легко переконався б, що треба ще дивуватися, як незначно грубий селянин при таких неможливих обставинах життя непереборною силою наявних економічних відносин: безграмотність, «темнота», із року в рік – із дня на день недоїдання й недосипання, а до того ж каторжна праця..., – праця через силу, яка підточує організм і тому доводить нервову систему до найвищого ступеня напруги й не дає частіше за все морального задоволення, – ось необхідний атрибут селянського життя, ось ті умови, у яких доводиться жити й діяти селянинові» [8]. Селянин, за М. Левицьким, просто не має часу на страждання, бо голод може прийти назавтра й до інших дітей, якщо він не кине

все й не візьметься за роботу. Широкі узагальнення, які намагається зробити М. Левицький на основі такого нечисленного матеріалу, явно помилкові, на що слушно вказала Г. Довженок, зокрема, це стосується твердження М. Левицького про те, що розум не є найпершою для селянина потребою [8, с. 172].

Результатом аналізу різносторонніх експедиційних матеріалів і наукових розвідок трьох поколінь українських етнологів стали праця М. Дерлиці «Селянські діти» [3] (1898), дослідження Н. Заглади «Побут селянської дитини» [7] (1929) та узагальнююча етно-фольклористична праця отця Марка Грушевського «Дитина в звичаях і віруваннях українського народу [2]. Матеріали з полудневої Київщини», видана (із доповненнями) З. Кузелею за дорученням Етнографічної комісії Наукового Товариства Шевченка і є взірцем академічного видання із супроводом багатого й розгалуженого поняттєвого апарату: вступ, примітки, паралелі, бібліографія.

Праця М. Грушевського «Дитина в звичаях і віруваннях українського народу. Матеріали з полудневої Київщини», видана у Львові в збірнику «Матеріали до українсько-руської етнології» 1906–1907 р. за редакцією З. Кузеля, є взірцем локальних етнографічних досліджень. У розділі «Колисанки» збирач зазначає, що «багато матерів хвалиться, що як перестать співать, як колишеш, то зараз і плакать почне». М. Грушевський пише про наявність безлічі творів дитячого фольклору, призначених для дитини у першому році: «Приколискових пісень та забавок усяких, казок так багато, особливо у сьому селі (Суботові). Згодом можна буде подати їх окремо, а тим часом подаю ті, які найшвидше вдалося записати» [2].

Збирач у своїй праці особливо наголошує на народній педагогіці, орієнтованій на позицію дорослих, на народних оберегах, обрядах, пов'язаних із дитиною, на народній поведінці та ставленні до дитини, і зробив це комплексно. Можливо, саме тому розгляд колисанок мав у нього прикладний, конкретний характер. Проте його праця є чи не першою у світі, присвяченою етнографії дитинства. У ній немає типологічних узагальнень (як у Маргарет Мід, «матері» етнографії дитинства) або матеріалу екзотичних країн (як у сучасних випусках збірки «Етнографія дитинства»), відсутні теоретичні узагальнення (властиві працям І. Кона). Однак у ній є своєрідна система, сумлінне ставлення до матеріалу та палка любов до дітей, що й робить її безцінним свідомством для дослідження народної етнопедагогіки, у якій колискові пісні посідають чільне місце.

Осмилення матеріалу колискових пісень, зібраних у межах східнослов'янської фольклорної традиції, орієнтувалося на інтерпретацію змісту та структури колискових у контексті традиційного народного світогляду. М. Мельников [8] вважає для колискової центральну «підсвідомо-педагогічну функцію», яка переважає над функцією замовляння і навіть заспокоєння дитини, тому колискова пісня є чи не первинним засобом структурування етнонаціональної та традиційно-побутової (пересічної) картини світу, що цілком справедливо. Вагоме значення у дослідженні дитячого фольклору ХХ ст. мають праці В. Бойка [9], К. Луганської (музичний аспект). «Інтимним жанром народної поезії» цілком справедливо називає колисанки Г. Довженок [4,5].

Мета статті – визначити колискову пісню як жанр народної родинної лірики для дітей. На основі вивчення функцій колискових пісень у процесі еволюції жанру виявити та проаналізувати особливості оніричної та апотропеїчної функцій колискової пісні, а також вплив колисанки на свідомість та підсвідомість дитини. Методи та висвітлення основного матеріалу.

У статті застосовано комплексну методику дослідження: метод системного аналізу, що дозволяє здійснити систематизацію дослідницького матеріалу; історико-генетичний метод, який сприяє виявленню стадіального характеру еволюції колискової пісні та її соціальних чинників; типологічний та структурно-описовий методи для системного розгляду мотивів та образів представлених в колискових піснях.

Генеza колискової пісні безпосередньо пов'язана з міфопоетичними уявленнями давніх слов'ян (і глибше – індоєвропейців). Це яскраво відслідковується на функціональному рівні тексту колискових та їх генетичній спорідненості із замовляннями. Так, у міфопоетиці колискової спостерігаємо кілька різнорідних пластів, що так чи інакше відображають етапи її формування й перетворення на окремий фольклорний жанр:

1) подібність колискових пісень до замовлянь наголошується характерною інтонаційною манерою виконання колисанок, «підговором», «примовкою», наявністю подібного до замовляння формульного характеру побудови мотиву (Ой-ти, коту-рябку; Ой-ти, коте муругий; Ой, коте-коточку), імперативної (Ой не ходи, коте, коло гаю; Ой ти, коту-рябку, Та вимети хатку; Ой ви, гулі, не гудіть, Дитиноньки не будіть; Ой ну-ну, люлі, люлі, бай, Засни, сіренький бабай) або побажальної (Ой біленькі ткала, Доленьку прохала, Щоб було дитя вродливе, Щоб було дитя щасливе) семантики, значення обміну небажаного на бажане (напр., безсоння на сон);

2) персоніфікації та образи викликань – Сон і Дрімота (Ходить дрімота коло плота, А сон коло вікон), Доля (Ой, люлі, люлі, Долі дай манюні, Влучної, щасливої...), з одного боку, та Кіт і деякі інші, зазвичай свійські тварини (гулі, перепілонька, шпак, собака, теляточка, волики, коні) – з іншого;

3) ознаки соціалізації – відображення горизонтально-площинних – родинних, сусідських та общинних відносин (Як не стало в торбі хліба, Покинула баба діда; Ой ну-ну, кітку, Піди по тітку, А тітка в нас молода, Аж з Китай-города; Ворота скрипнули, Собаки брехнули, Телята ревнули, Сусіди почули, Попові сказали...), а також відношень вертикально-класових (Засни, дитя, без сповиття, А де ж твоя мати? – Пішла панам, пішла попам Строку відробляти);

4) найближче до дитини навколишнє середовище та побутові реалії (з акціонально важливим образом колиски):

*Повішу я колисочку на дубочку,
Люлі, люлі, засни, пости мій синочку.
Буде вітрик повівати
І синочка колихати,
З дуба листя опадати
Та синочка забавляти.
Буде сонечко сіяти,*

*Між листячком заглядати,
Між листячком заглядати
І синочка цілувати;*

5) антифрустративні компоненти – елементи голосінь або ж текстові уривки, звернені не до дитини, а призначені для зняття емоційної напруженості виконавиці, зазвичай матері:

*А-а, а-а, а-а, а!
Пішла мати жито жати,
Та не собі – пану,
А-а, а-а, а-а, а!
Мале дитя без сповиття
Не має талану,
А-а, а-а, а-а, а!
Рости сину, не гни спину
Та на чужій ниві,
А-а, а-а, а-а, а!
Добудь життя, моє дитя,
То будеш щасливий,
А-а, а-а, а-а, а!*

Відповідно до функцій та історичних етапів складання колискової пісні й варто розглядати їхні мотиви. Виходячи з цього, наводимо весь корпус мотивів української колискової пісні.

I. Мотиви оніричної групи (суто прагматичні) – група мотивів, так чи інакше призначена для стимуляції засинання дитини. До оніричної групи мотивів входять такі:

1. Мотив утвердження сну, який орієнтує дитину на засинання за допомогою імперативних конструкцій:

*Е, люлі, люлі, спать,
А я буду колихать,
Моя хатка тепленька,
Спи, дитино маленька,
А-а-а. А-а-а, коточок,
Спи, мій синочок,
Спи сном-дрімотою,
Добром-охотою.*

2. Мотив заспокоєння дитини, призначений не так для стимуляції засинання, як для угамування плачу дитини або для підготовки немовляти до сну:

а) без допомоги персонажа .

*Баю, баю, дитино,
Пора засипати,
Завтра рано прокинешся,
Біленько умиєшся;*

б) за допомогою персонажа

*Ой ну люлі, коте-котинку!
Та виорем нивку,*

*Та посієм материнку.
Материнку будем рвать,
Малу дитинку колихать,
Мала дитинка буде спать
Коту сірий, коту білий,
Прийди, коту, ночувать,
Прийди дитятко качать!
Я тобі, воркоту,
За роботу заплачу:
Дам кусок пирога
І кувшин молока.*

3. Мотив колиски та колисання: оскільки колиска є основною прагмемою колискової пісні, її образ закономірним чином відображається і у текстах колисанок:

*Люлю, люлю,
Колиску змалюю,
Ворзочки із амбелю,
А ти спи, ангелю.
Колиши сі, колисонько із дуба, із дуба,
Колиши сі в колисоньці, дитинонько люба.
Колиши сі, колисонько з орішка, з орішка,
Колиши сі, в колисоньці, мамина потішка.*

4. Мотив сну як стимулу змужніння, зростання: у колисанках часто трапляються мотиви, присвячені віковому становленню дитини. Їх можна розглядати і як суто прагматичні (коли дитина виростає, мати витрачає на неї менше часу через набуття дитиною вербальних навичок та елементарних основ людської поведінки), але в них можна вбачати й релікти замовлянь:

*Хоче дитя, та не спить,
Треба його дубцем бить,
Щоб спало, не плакало,
Щоб росло, не боліло,
Батька й матері не сушило.*

5. Мотиви

а) залякування

*Ой кину, вкину
Ту дитину в кропиву,
Сама поїду
З козаком на Україну.
Ой спи, сину, бо діди йдуть,
Вони тебе в торбу візьмуть,
Візьмуть тебе у торбину
Та й занесуть у кропиву.
Ти в кропиві попарися
І з дідами посваришся.
Ой спи, сину, люлі, люлі;*

б) попередження
*Е, е, люлино!
 Засни, мала дитино!
 Як не будеш спати,
 Бросю колихати.
 Бай, баю, баю,
 Не лягай скраю,
 Бо з краєчку упадеши,
 Собі носа розіб'єши.*

в) покарання
*Ой ну, люлі, да люлечки,
 Щовкові да вервески,
 Мульовані бильця,
 Колишу чорнобривця.
 Чорнобривець та не спить,
 Треба його дубцем бить.
 Колишу я, ворушу я,
 а Толя не спить,
 Треба Толю лозинкою бить,
 Як лозинка не pomoже,
 Тоді Толю сон ізможе.*

II. Мотиви апотропеїчної групи (походять від замовлянь) – група мотивів, пов'язана з розумінням дитини як об'єкта, що потребує оберігання від злих сил. До них належать:

1. Мотив пророкування майбутнього щастя й достатку: має міфопоетичний характер, оскільки традиційна українська культура завжди пов'язувала пророцтво з потойбічним світом, а дитина перебуває в стані переходу і тісно емоційно пов'язана з матір'ю; через мотив пророкування щастя мати не тільки заспокоює дитину, а й підтримує з нею емоційний зв'язок. Через це дитина відчуває, що мати є його першим захисником.

*Ой спи, дитя, не проснись,
 Поки мати з поля прийде
 Да принесе три квіточки:
 Перва квітка сонлива,
 А друга дрімлива,
 А третя щаслива.*

2. Мотив побажання та подарунку: тісно пов'язаний із мотивом пророцтва майбутнього щастя й достатку і, можливо, є його різновидом. Бажають зазвичай спокійного сну зараз, росту та розуму на майбутнє, а передусім міцного здоров'я, сили та змужніння.

*Ой ну, люлі, люлі,
 Налетіли гулі
 Із чужої сторони
 До нашої дитини.
 Стали думать і гадать,*

*Чим дитину дарувать:
 Чи соньками, чи дрімками,
 Червоними ягідками?
 Соньки, дрімки в головоньки,
 А ростоньки в костоньки,
 Розум добрий в головоньку.*

3. Мотив оберегу видається дуже важливим в апотропеїчному сенсі. По суті, це апотропеїчний мотив у чистому вигляді. Його наявність пояснюється необхідністю захисту дитини від потойбічних сил або скрутних соціальних проблем у майбутньому:

а) підмотив вигнання шкідника

*Йди, Буку, за сарай
 Та дитину не лякай.*

б) підмотив виклику захисника

*Ой, прийди, кішку,
 Та вижени мишку,
 Мишка гучно шкреботить,
 А дитиночка не спить (власний матеріал автора).*

*Ой, Господе Боже,
 Приди до колиски,
 Захисти дитинку,
 Від гіркої слізки.*

III. Мотиви когнітивної групи (вторинно прагматичні) – група мотивів, яка відбиває уявлення народної педагогіки про необхідну для дитини інформацію для орієнтування в довколишньому (часто ворожому) світі:

1. Мотиви годування та вмивання. Дитина ще нероздільно пов'язана з матір'ю, потребує постійного й сумлінного догляду, оберігання, уваги. Це виявляється в ритмізації щоденного життєвого циклу дитини, чергуванні годування, умивання, гойдання, сповивання, тобто первинної структуризації фізіологічної сфери дитини, і несе у собі елементи первинної народної педагогіки.

*Треба кота бити,
 Треба виганяти,
 Щоб не вчився красти,
 А вчився робити.*

2. Мотиви, що структурують природний світ. Ця група мотивів служить для первинного навчання дитини різним елементам природного світу на рівні інстинктів: так, постійно повторювані образи та персонажі колискових пісень, співаних упродовж тривалого часу, запам'ятовуються дитиною та згодом розпізнаються і в текстах колискових пісень, і в самому довколишньому світі:

*А-а-а, а-а-а, коточок,
 Не йди рано в садочок,
 Не полохай галочок,
 Нехай зов'ють віночок
 Та з руточки, із м'яточки*

Йа дитині да шапочки.

3. Мотив смерті та проблема «смертних колисанок». Смертні колисанки стоять окремо серед корпусу українських (і ширше – східнослов'янських) колискових пісень. Сам мотив смерті, наявний у колисковій пісні як мотив побажання дитині загибелі від зовнішніх або внутрішніх чинників, дослідники розглядали по-різному. Якщо одні вчені вважають, що виконання таких пісень призначене прискорити смерть дитини через тяжкий економічний стан родини, багатодітність або народження дівчинки, то інші висувають гіпотезу про те, що така пісня мала виконуватися для хворої, калічної дитини чи байстрюка [8].

Оскільки дитина щойно з'явилася у світі живих, вона ще не є людиною, ще не загубила ознак потойбіччя, які можуть виявлятися особливо активно в порубіжний період часу – між днем і ніччю, під час переходу зі стану неспання в стан сну (сон розглядається як метафора смерті, тобто дитина занурюється в найбільш небезпечний стан, в якому вона перебувала до народження, у стан нежиття). Саме зв'язок із «нелюдським» не дає змоги дитині спати, «будь-який сильний плач, істерика, крик міг трактуватися як інформація про вплив «чужого» [8, с.114], отже, це «чуже» необхідно викоренити. Те, чим дитина була до життя і що в ньому залишається до закінчення перехідного періоду, повинно зникнути, померти, інакше дитина не зможе оформитися до кінця, стати людиною. Адресатом смертної колисанки не є сама дитина безпосередньо, адресат – це та «чужа» суть дитини, яку потрібно вигнати, убити для того, щоб дитина змогла вийти з перехідного стану. Розглядаються також колискові пісні, персонажем-шкідником у яких є Бука. Цей персонаж становить особливий інтерес: як шкідник (заважає спати дитині, лякає його) Бука не є небезпечним. Іноді в колискових піснях текст, звичайно адресований Буці, адресується і дитині («Баю, баю, баю, бай, йди, Бука, під сарай», «Баю, баю, баю, бай, йди, Костя, під сарай»). Таке чергування неможливе з іншими персонажами-шкідниками.

На наш погляд, етнологічна інтерпретація смертної колискової пісні може пов'язуватися з тим, що її співає саме мати (рідше – нянька або старша сестра). Мати є всім світом для немовляти. Хайнц Когут зазначає, що до двох років у дитини відсутній комплекс Едипа, а межі між тілом матері та тілом дитини ще не визначені остаточно. Тому негативні імпульси, які надходять від матері до дитини, можуть нести в собі дійсний вирок дитині [8].

*Люляй же мій, люляй,
Шмарю я тя в Дунай,
В Дунай або в воду
Дитину молоду.*

IV. Мотиви комунікативно-глосолативної групи (квазікомунікативні) – група мотивів, що відображають ставлення до дитини або ідентифікують дитину:

1. Мотив ставлення до дитини набуває ваги знов-таки через тісний її емоційний зв'язок із матір'ю. Немовля має відчувати, що мати любить його та піклується про нього, хоча у деяких колисанках простежується й негативне ставлення до дитини, що пов'язує мотиви комунікативно-глосолативної групи з мотивами антифрустративними:

Головочка – маківочка, очка – як тернина,

*Веселенька, здоровенька та моя дитина.
Люлю, люлю, люлю, люлю, дитиночка люба,
Тебе мамка витесала з зеленого дуба.
Діти мої дрібнинькії, та я ваша мати.
Не знаєте, діти мої, як ня шанувати.
Люляй, люляй, колишу тя,
Скоро уснеш, зохаблю тя.
Приложу тя каменичком,
Сама пойду за Яничком.*

2. Мотив ідентифікації дитини стимулює немовля звертати увагу на своє власне ім'я, реагувати на нього як на ототожнення із самим собою:

*Ой люлю, малий Івасеньку,
Ой лю, лю, лю, лю!
Ой тато на Поділю,
А мамуня в полю.
Люлі, люлі, спатки,
Нема вдома матки,
Пішла на поле
По рожеві квятки.
Квятки будуть розцвітати,
Нашу Катю забавляти.
А Кирилець не гуля,
Черевички поправля,
Золотом малює,
Ванечку убує.*

V. Мотиви антифрустративної групи (походять від голосінь) – група мотивів, пов'язана із психологічним станом матері через недосконалість сімейних, суспільних відносин або через утомленість самої матері:

1. Мотив сім'ї та горизонтально-общинних відносин служить для залучення дитини (мабуть, дорослішої за немовля і здатної розуміти материнську мову) до правил і регламентацій сімейного життя. З іншого боку, він допомагає зняти внутрішню фрустрацію матері, сімейне життя якої тяжке або не складається належним чином:

*Цебер меду купили,
Батька за чуб водили:
– Иди, тату, додому,
Проп'є мати худобу
Із попом, із дяком
Ще й з хорошим козаком.
Летів, летів шпак, шпак,
Через попів мак, мак
Та й сів на воротах
В червоних чоботях.
Ворота скригнули,
Собаки брехнули.*

Телята ревнули,
Сусіди почули,
Попові сказали.
А піп з печі –
Та й вибив плечі.
А наймичка з полу –
Та й вибила ногу.
А попадя з груби –
Та й вибила груди,
А дячки з хижки –
Погубили книжки.

2. Мотив суспільства та вертикально-соціальних відносин відображає розпач матері від того, що дитина забирає в неї багато часу, виснажує її своїм плачем. Мати чекає, що дитина виросте, стане їй помічником у хазяйстві:

Ей сину, мій сину,
Тяжко тя годую,
На кождий фришиточок
Хліба ти купую.
Засни, дитя, без сповиття,
Без догляду мами.
Піду шукать, долю гукать
Чужими ланами.
Засни, дитя, без сповиття,
А де ж твоя мати?
– Пішла панам, пішла попам
Строку відробляти.
А Кирилець не гуля,
Черевички поправля.
То не нам, то панам,
То розсучиним синам.

3. Мотив жалоби та голосіння (власне антифрустративний)

Ой ну люлі, Іване!
Дитя моє кохане!
Як я тебе родила,
Цілу ночку ходила.
Як я тебе оженю
Сама себе звеселю.
Як я тебе в службу дам,
Тоски, горенька придам.
Ой нини, нині, ой нини, нини,
Збавила-м ся днини
Та коло тої, та коло тої
Маленької дитини.
Збавила-м днини, збавила-м днини
Та я ще збавлю ночі,

Не висплю я сі, не висплю я сі
 Та мої чорні очі.
 Ой бодай, бодай
 Нераненько світало,
 Щоби сі моє
 Мале діти висипало.
 Ой бодай, бодай
 Нерано кури піли,
 Ой щоби мої
 Вороги понімили.
 Ей сину, мій сину,
 Про яку провину
 З тобом перенешу
 Тяженьку годину ...
 Кеби ти мі знало,
 Кілько мам роботи.
 То ти би мі спало
 Од днесь до суботи.

В окремії колисковій пісні не обов'язково мають бути реалізовані всі описані нами функції, але основною серед них, наявною в усіх піснях є, безумовно, функція онірична. На основі функціональної стратифікації українських колискових пісень можна подати їх як системний комплекс зі своїм ядром і периферією.

Із функціональною природою колісанки тісно пов'язані її образи та поетика. Образи колискових пісень трактують по-різному і вони мають різне призначення. Головне прагматичне призначення колискових – приспати дитя. Магічною силою володіє поетична абстракція химерних образів Сну та Дрімоти. Образи Сну та Дрімоти є відображенням антропоморфічних уявлень українців (і мають східнослов'янські джерела). Мотиви, у яких натрапляємо на ці образи, є стійкими, майже незмінними. Їхня благодійність і прагнення бути ближче до немовляти свідчать про те, що це – позитивні образи, які первинно виконують функції оберегу.

Ой ходить сон коло вікон,
 А дрімота коло плота.

Безсумнівно, центральним образом українських колісанок, найбільш частотним і максимально функціональним є образ кота. Синонімом до поняття коліскова є вислів співати кота. За давньою легендою, кіт – це тварина, яка вийшла з рукавиці Божої Матері. У багатьох народів кіт є оберегом домашнього житла та затишку. У дитячому фольклорі українців є багато забавлянок, колісанок, ігор про кота.

У Польщі вважають, що душі деяких людей виходять під час сну в образі котів (або кішок), а лужичани вважають, що туга – це душа демонічної людини. Такі вірування побутують і в білорусів. У германців існує повір'я, що кіт приносить на світ немовлят.

Дотепер в українських віруваннях кішку визнають істотою доброю та

другом людини. П. Чубинський наводить таку легенду: «Коли Ной за велінням Бога забрав у збудований ним ковчег по парі усіх тварин, то чорт, бажаючи вчинити йому зло, таємно впустив туди мишу, сподіваючись, що вона прогризе дірку та ковчег буде потоплений. Однак кішка, побачивши мишу, зразу ж її спіймала та задушила і таким чином порушила плани диявола. Із того часу коти завжди знищують мишей, створених чортом на зло людині».

Для колискової пісні не має значення забарвлення kota (навіть зважаючи на поширені повір'я про шкідливість чорних котів): ми бачимо, що там трапляються всі котячі масті, хоча переважно це – сірий колір. Частотним є і образ білого kota, проте він завжди асоціювався зі світлими душами померлих (у повір'ях). Триколірна кішка оберігає оселю від пожежі. За статевою ж ознакою в колискових піснях найчастіше представлений кіт, рідше – кішка і майже ніколи – кошения. За функціональною ознакою, кіт у колискових піснях заколисує дитину, оберігає її сон, виконує за господарів домашню роботу, викликає Сон і Дрімоту.

Чому ж образ kota настільки поширений в українських колісанках? Кіт – сонлива тварина, яка, крім того, є втіленням душі померлих або взагалі втіленням людської душі. Якщо вважати, що немовля – це людина, яка перебуває у стані переходу, то наявність в неї душі більш-менш сумнівна. Для внесення душі до тіла немовляти і використовують kota, дедалі більше розвивають апотропеїчні мотиви та мотиви зняття фрустрації (саме кіт виконує всю домашню роботу за хазяїв).

Оберегова функція колискової пісні стимулює появу в ній образів птахів. Так, голуби (гулі) відображають символіку чистоти й добра, у чому варто вбачати стародавню українську віру в сонну душу, що прилітала у вигляді пташки. Сокіл, що оберігає сон дитини, є мудрим спостерігачем, а оскільки, за повір'ями, соколи існували під час творення світу, то можна вважати, що їх символічний сенс полягає в народженні молодості. Шкідливим персонажем вважають шпака. Він створює переполох, шукаючи зозуленьку, а зозуленька, своєю чергою, кує й тим будить дитину. Однак ця шкідливість простежується на побутовому рівні й не має міфопоетичних асоціацій.

Висновки.

Коліскова пісня – геніальний сплав мелодії, ритму, плавного руху і слів – відображення оптимального фізичного, психічного і розумового розвитку дитини. Вона була розрахована на цілісне, гармонійне сприйняття слухових, зорових, вібраційних, тактильних подразнень, нанизаних на якийсь єдиний ритм.

Зміст колискових пісень відповідав об'єктам найближчого середовища – тому, що немовля могло бачити, чути, відчувати на дотик. Це були він сам, мати, батько, бабуся, дідусь, котик, гулі (голуби), домашні тварини, коліска, ковдрочка, хліб, молоко, тощо. Через коліскову пісню матері дитина знайомився з навколишнім світом.

У колискової відбивався і світ матері – її почуття, переживання, мрії про майбутнє своєї дитини. Виступаючи одним з виразів неподільної природної єдності матері і дитини, коліскова пісня стала не тільки гнучким інструментом виховання, а й основним засобом психічної розрядки жінки, яка знаходила в цих

нескладних мелодіях вихід своїм почуттям, підбираючи мотив, який найбільш відображує її емоційний стан.

Звичайно, сьогодні важко уявити собі, як співали колискові пісні в старовину: ми не можемо до кінця відчутти старовинну колискову пісню, вловити найтонші нюанси її ритму, мелодії. У наші дні цей жанр (як і багато інших перлини народної творчості), у всьому його різноманітті і унікальності, на жаль, йде з повсякденного життя – це дуже прикро, адже колискова пісня – це мелодія душі кожної людини, яка супроводжує її з дитинства і на все життя.

Але колискові пісні, як явища культури, існують у традиційно виділених – усній та письмовій формах з урахуванням реалій часу. Ми додаємо електронно-мережну форму їхнього побутування. Тексти та мелодії сучасних колискових пісень запозичуються з фольклорних джерел та у вигляді контамінованих фрагментів у обробці професійних поетів та композиторів стають надбанням громадськості. Колискові існують у культурі кожного народу з давніх часів. Важливо і те, що характерною рисою сучасного суспільства, в якому швидко розвиваються високі технології, є відродження інтересу до всього народного, активізація етнічної самосвідомості.

Література:

1. Grosléziat Ch. Les plus belles berceuses du monde. Paris: Didier jeunesse, 2014.
2. Грушевський М. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу. К. : ЗАТ ВІПОЛ, 2001. С. 37. (перевид. із: Матеріали до українсько-руської етнології. 1907. Т. IX. С. 8).
3. Дерлиця М. Селянські діти. Львів, 1898.
4. Довженок Г. В. Український дитячий фольклор (Віршовані жанри). К. : Наукова думка, 1981. 172 с.
5. Довженок Г. В., Луганська К. М. Українські народні колискові пісні та забавлянки // Дитячий фольклор: Колискові пісні та забавлянки. К. : Наукова думка, 1984.
6. Етнографія України : навч. посіб. / С. А. Макаруч, Ю. Г. Гошко, Р. Ф. Кирчів та ін. Львів : Світ, 1994.
7. Заглада Н. Побут селянської дитини. Київ, 1929.
8. Марчун О.В. Жанрова параметризація дитячого фольклору: навчальний посібник-хрестоматія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2019. 216 с.
9. Український дитячий фольклор / упоряд. і вступ. ст. В. Г. Бойка. К. : Вид-во АН УРСР, 1962.

Abstract. The article presents the results of a study of the texts of lullabies, which have a special effect on the child's consciousness and subconsciousness. A lullaby is a genre of folk family lyrics, rich in imagery and a variety of motives, which is clearly analyzed by the author of the article using examples of modern lullabies that are common among Ukrainians. The classification of lullaby motifs by groups is proposed, and features of the manifestation of the functions of lullabies, namely oneiric and apotropaic, are revealed. The study concluded that the traditional unchanging meaning expressed in images and verbal lullaby formulas has a universal value and deeply penetrates the culture.

Key words: *folklore, folklore genre, children's folklore, lullaby, oneiric function, apotropaic function, motif, image.*

Стаття відправлена: 25.01.2023 р.
© Марчун О.В.